

نقد و معرفی کتاب

به مناسبت انتشار شرح القبسات

به امید قبسی...

جویا جهانبخش

است که آثار میر چنان که در مورد حکیمی نامدار و بنیانگذار چون او انتظار می‌رفته، رواج نیافته؛ و این با آوازه و حضور مع الواسطه اندیشه‌های حکمی حکیم جلیل ما منافاتی ندارد. در چند قرن اخیر، به عللی دیگر، نگارشهای کثیری از اجله مشاهیر علمای اسلام، یا به رواج شایسته نرسیده یا از رواج سزاوار افتاده؛ و از این قسم واپسین، نگارشهای پیر پروا پیشگان، سید بن طاووس، است.

پُر دور نیفتیم؛ میرداماد که به قول اسکندر بیک منشی، تاریخنگارِ همروزگارِش، «در علوم معقول و منقول سرآمد روزگار خود» بود، از مؤثرترین شخصیت‌های اسلامی در تعالی فلسفه می‌باشد. مورخ پیشگفته (اسکندر بیک) در وصف جناب میر گوید:

«الحق جامع کمالات صوری و معنوی است، و کاشف دقایق انفسی و آفاقی، و در اکثر علوم حکمیات و فنون غریبه ریاضی و فقه و تفسیر و حدیث درجه علیا یافته؛ رتبه عالی و اجتهاد دارد، و فقهای عصر فتاوای شرعیه را به تصحیح آن جناب معتبر می‌شمارند.»

به قولی شاهکار و بزرگترین و پراهمیت‌ترین اثر میرداماد، کتاب قبسات اوست.

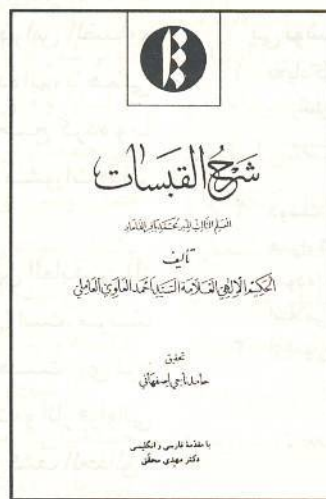
موضوع بنیادین «قبسات» پُرسمان حادث یا قدیم بودن عالم است. اینکه «عالم (یعنی: ماسوی الله)، حادث است یا قدیم؟ و چرا؟» از دیرباز محل گفتگو و مناظره و مباحثه اندیشمندان عرصه حکمت و کلام بوده و میرداماد در قبسات که به خواهش دوستی پرسشگر در زمینه یاد شده، نگاشته آمده، در باب حدوث و قدم عالم داد سخن داده و این پُرسمان

حضرت استاد آقای دکتر ابراهیمی دینانی - در مجلس بزرگداشت حکیم و فقیه فقید، مرحوم آیه الله ارباب، (قدس سره-)، اصفهان را برای حکمت اسلامی، چون آتن برای فلسفه یونانی دانستند. آری! اصفهان بحقیقت آتن ایران و اسلام است و بلکه فراتر از آن؛ ولی دریغ که هنوز میراث فلسفی اش بتمامی به قید در اسه و تحقیق در نیامده تا ماده مستعد باز شکافتن و بررسی همه سوپه «مکتب اصفهان» و حکمت متعالیه باشد و فهم مطالب و گشایش غوامض این شیوه اندیشگی را بر تشنه کامان جویان، آسان نماید.

از میان نگارشهای مکتب اصفهان، احیاء آثار حکیم فرزانه و عالم ربانی، میرمحمدباقر داماد، سخت ضرور به نظر می‌رسد و در چند دهه اخیر حکمت پژوهان به گونه‌ای دیگر متوجه این مکتوبات

شده‌اند؛ زیرا که میر، نه تنها از مهمترین ستونهای این دبستان اندیشگی است و نگارشهایش آبخور کثیری از کلمات فاخر و خوشتراش و آبدار دیگر حکیمان نحلّه یاد شده است، متأسفانه آثار او نسبتاً مغفول و بی‌رواج واقع شده‌اند.

دور نیست که خواننده از اسناد و صف «مغفول و بی‌رواج» به آثار مردی که نام و یادش سامعه و حافظه هر حکمت پژوه را آکنده، غرق حیرت گردد؛ از این روی، می‌افزائیم: به عللی -از جمله پیچیدگی زبان و تنوع اعجاب انگیز لغوی در آثار میر (که حتی مایه دست برخی لطیفه سازان و طنز پردازان گشته-)، نگارشهای میر کتاب بالینی طالبان علم نشد و همگان بدین ینابیع حکمت اقبال نمودند. پس خواست ما از آن اشارت، تنبیه بدین حقیقت

تألیف:
الحکیم الإلهی العلامة السید احمد الملوی العاملی
تحقیق: حامد ناجی اصفهانی
چاپ اول: ۱۳۷۶
ناشر: مؤسسه مطالعات اسلامی دانشگاه تهران
با همکاری دفتر نشر میراث مکتوب
قطع وزیری، ۷۴۷ص. ■ شماره: ۲۲۰۰ نسخه

دشوار و گردنه ناهموار - به عنایت سبحانی - بر پرسندگان و جویندگان، آسان نموده است. بقیقین قبسات از سوده‌مندترین و مشکل‌گشاترین نگارشهایی است که درباره پُرسمانِ حدوث و قدم عالم پدید آمده و میرداماد برآستی در این تصنیف عزیز، حکیمی نوآور و نواندیش و ناقدی بصیر و خبیر است. او اثر ارزنده‌اش را در ده باب - که هر یک را «قبس» نام کرده و بخشبندیهای خردتر را، به ترتیب، «وَمُصَّه» و «وَمِیض» - سامان داده است.

خوشبختانه متن انتقادی کتاب القبسات (به اهتمام دکتر مهدی محقق، دکتر موسوی بهبهانی، پروفیسور ایزوتسو، دکتر دیباجی) به سال ۱۳۵۶ نشر یافت، ولی چنان که در مقدمه چاپ دوم همین متن (ص ه)، استاد ما حضرت آقای دکتر محقق، هم گفته اند جای نشر شروح و حواشی و نسخه‌بدهای آن هنوز خالی بود؛ و اینک شرحی سوده‌مند - که طابعان متن قبسات را نیز بدان عنایتی تمام بوده (همان ص ه) -، دلیل راه کسانی گشته که به امید برگرفتن قبسی پای به وادی مقدس و طور حکمت میرمحمدباقر حسینی (مدعوبه: داماد) می‌نهند؛ مراد ما شرحی نیست جز: شرح القبسات، نگاشته مرحوم سید احمد علوی، شاگرد میرز و داماد معزز صاحب قبسات، که خود در معالم دین و معارف یقین عالمی دگرست!

آقای حامد ناجی اصفهانی، صدیق دانشور ما، که خود از محییان میراث مکتوب خاندان میرداماد بشمارست و پیش از این اثر ذهن و قَاد و طبع نقاد این عزیز را در احیاء نبراس الضیاء و شرح تقدمة الایمان و مصقل صفا و غیر اینها، دیده‌ایم، با همتی در خور شرح نفیس و ممتاز پیشگفته را تصحیح کرده و با پیشگفتاری خواندنی و فهارسی کارآمد در زنجیره منشورات «دفتر نشر میراث مکتوب» عرضه نموده.

میرسید احمد علوی عاملی فرزند سید زین العابدین (از علمای امامی عاملی و شاگرد و داماد محقق کرکی) است. میرسید احمد، خاله زاده میرداماد است، داماد او نیز هست. وی نزد مردانی چون میرداماد و شیخ بهائی دانش آموخته و آثار فراوانی چون لطایف غیبیه و مصقل صفا و شرح القبسات و کشف الحقائق^۲ و ... پدید آورده است (نگر: شرح القبسات: صص ۶۰-۷۲).

شرح القبسات را او به درخواست خود میرداماد نگاشته ولی مسلم است که دست کم تحریر نهایی آن پس از وفات میر - اعلی الله مقامه - صورت پذیرفته. (سنج: همان، ص ۷۲ و ۷۳).

این اثر، تحلیل متسلسل عبارات قبسات نیست، بلکه مجموعه‌ای از تعلیقات و حواشی منظم و پیاپی می‌باشد که

دشواریهای عبارات قبسات را می‌گشاید.

ساختار شرح، به صورت «قال» و «أقول» است؛ و - چنانکه مصحح گوید - هر جا در شرح از قول ما تن مستقیماً استفاده شده، شارح لفظ «أفید» را به کار می‌برد (سنج: ص ۷۴ و مثلاً ص ۵۴۵). بهره‌ای در خور اعتنا از فوائد شارحان میرسید احمد، فرائد و توضیحات ادبی و لغوی است و این بازگشت به پیچیدگی زبان آثار میرداماد و گونه‌گونی ویژه لغوی متون او دارد.

سخن کوتاه می‌کنیم و در یک کلام می‌گوییم: دیدن و بررسییدن شرح القبسات برای خواستاران دانش فلسفی - به ویژه کسانی که به مکتب فلسفی اصفهان و میرداماد علاقه دارند و می‌پردازند -، مغتنم است.

طبع و آرایش کتاب پاکیزه و جاذب است و فهارس افزوده در پایان متن خواننده کاونده را سود می‌رساند.

همکاری مؤسسه بین المللی اندیشه و تمدن اسلامی مالزی (ISTAC) واحد تهران و مؤسسه مطالعات اسلامی با دفتر نشر میراث مکتوب در نشر اثر مورد بحث، سزای ثناست. به امید آن که عاشقان حکمت را همه سر مست خدایی گردد!

قدحی می‌گزیده، ز کف خدا رسیده

چو خوری چنان بیفتی، که به حشر برنخیزی!^۳

پی‌نوشت:

۱. به یاد کرد و وام کرد از بیت خواجه:

زاتش وادی ایمن نه منم خرم و بس
موسی آنجا به امید قبسی می‌آید

۲. دوست دانشور و حکمت‌پژوه ما، آقای اوجبی، متن کشف الحقائق را همراه تقویم الایمان میر و تعلیقات جناب ملأعلی نوری، تصحیح و تحقیق نموده‌اند و عن قریب در رشته همکاری ISTAC و مؤسسه مطالعات اسلامی (تهران) و دفتر نشر میراث مکتوب، نشر خواهد یافت.

۳. از دیوان کبیر.

